

مفاخر میراث فرهنگی ایران ۶ رایت منصور
جشن نامه دکتر سید منصور سید سجادی

به کوشش شاهین آریامنش

به نام خداوند جان آفرین

مفاخر میراث فرهنگی ایران (۶)
رایت منصور
جشن نامهٔ دکتر سید منصور سید سجادی

به کوشش
دکتر شاهین آریامنش

۱۴۰۱

سرشناسه	: آریامنش، شاهین، ۱۳۶۳ -
عنوان و نام پدیدآور	: رایت منصور: جشن نامه دکتر سیدمنصور سیدسجادی / به کوشش شاهین آریامنش؛ [برای] مرکز معرفی فرهنگی.
مشخصات نشر	: تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	: ۴۸۲ ص:، مصور، جدول.
شابک	: 978-622-5684-12-6
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا
عنوان دیگر	: جشن نامه دکتر سیدمنصور سیدسجادی.
موضوع	: سیدسجادی، سیدمنصور، ۱۳۲۷ - - یادنامه‌ها
موضوع	: سیدسجادی، سیدمنصور، ۱۳۲۷ -
موضوع	: باستان‌شناسان - - ایران - - مرگ‌شناسانه
Archaeologists -- Iran -- Biography	
باستان‌شناسی -- مقاله‌ها و خطابه‌ها	
Archaeology -- Addresses, essays, lectures	
شناسه افزوده	: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری. مرکز معرفی فرهنگی
شناسه افزوده	: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری
شناسه افزوده	: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری
Tourism & Research Institute of Cultural Heritage	
رده بندی کنگره	: CC115
رده بندی دیویی	: ۱۰۹۲/۹۳۰
شماره کتاب‌شناسی ملی	: ۸۷۷۸۲۶۴
اطلاعات رکورد کتاب‌شناسی	: فیبا

مرکز معرفی فرهنگی و گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن

رایت منصور

مفاخر میراث فرهنگی ایران (۶)، رایت منصور، جشن نامه دکتر سیدمنصور سیدسجادی

به کوشش: شاهین آریامنش

عکس جلد: مدیا رحمانی

چاپ و صحافی: نقش

شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه

چاپ اول: ۱۴۰۱

قیمت: ۱۸۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۵۶۸۴-۱۲-۶

ناشر: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

تمام حقوق برای ناشر محفوظ است.

نشانی: تهران، خیابان امام خمینی، ابتدای خیابان سی تیر، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

تلفن: ۶۰-۶۶۷۳۶۴۵۲-۲۱ دورنگار: ۲۱-۶۶۷۳۶۷۸۸

تارنما: www.richt.ir رایانامه: cep@richt.ir

فروشگاه الکترونیکی کتاب: www.richtbook.ir

فهرست

- پیشگفتار ۷
- رایت منصور | شاهین آریامنش ۹
- آثار پژوهشی دکتر سید منصور سید سجادی ۱۱
- آثار باستانی دروازه آسیا (گزارش مقدماتی بررسی باستان‌شناختی شهرستان قصر شیرین) | علی هژبری ۴۳
- نگرشی بر گذر استقرار عشایر کوچ‌نشین دشت سرگچینه | مریم فتاحی پور و میثم گردی ۶۳
- عوامل مؤثر در شکل‌گیری و فروپاشی تمدن‌ها در سیستان | رضا مهرآفرین ۸۳
- شهرسوخته و نقش آن در شکل‌گیری فرهنگ بلخی-مروی | فرشید ایروانی قدیم و حامد طهماسبی زاوه ۱۰۱
- مطالعه تغییر و تحولات آداب و رسوم شهرسوخته براساس سنت تدفین | زهرا رجیبون ۱۱۳
- تفکیک جنسیتی کارگران دوه‌آغازیلامی در اواخر هزاره چهارم پیش از میلاد در ایران | روح‌الله یوسفی زشک، مرتضی حصارى، سعید باقى‌زاده و دنیا اعتمادى‌فر ۱۲۹
- مروری کلی بر ظرف پیکرک‌های گاو شهرسوخته | سعید پارسائیان ۱۴۷
- سیموروم، لولوبوم و گوتیوم؛ سرنخی جدید از حضور فرمانروایی بین‌النهرینی در پیرامون کوه بمو، ازگله-کرمانشاه | سجاد علی‌بیگی، شهرام علی‌یاری، جان مک‌گینیس و ناصر امینی‌خواه ۱۶۱
- پژوهشی بر پیکره‌های کامل دوران آشور نو | ایرج رضائی ۱۸۱

- تاریخ‌گذاری سنگ‌نگاره‌های سراوان (جنوب شرق ایران) بر پایه شواهد باستان‌شناختی | حسین مرادی، مجتبی سلطانی و حسین سرحدی دادیان
۲۱۳
- قبری از لور بالاجوق، ارومیه | بهروز خان‌محمدی و علی صدرائی
۲۳۵
- بررسی آثار معماری نویافته در دامنه تپه زیویه؛ کردستان آیا بنای خشتی زیویه یک مجموعه بزرگ‌تر است؟ | سیروان محمدی قصریان و علی هژبری
۲۴۹
- جایگاه الهه‌های اورارتویی در فرهنگ اورارتوها | مریم دارا
۲۶۵
- آتشکده ساسانی کلگه چرداول ایلام | علی نوراللهی
۲۸۳
- نظر برخی از باستان‌شناسان و محققان درباره دخمه‌گذاری به شیوه عرضه‌داشت در مقابل لاشخورها مهدی رهبر
۳۴۱
- یادداشت‌هایی درباره شرق ایران در دوره پس از هخامنشیان، اشکانیان و ساسانیان: ارزیابی جدید و اولیه درباره کاوش‌های ایزمئو در قلعه تپه و قلعه سام در سیستان | جولینو مارسکا، ترجمه آزاده آزادی‌نژاد
۳۷۳
- بازخوانی جغرافیای تاریخی و رویکرد مذهبی علویان زیدی تبرستان با استناد به منابع سکه‌شناسی مجید حاجی‌تبار
۳۸۳
- کاروانسرای نویافته جمال‌آباد ارومیه و بازبینی مسیر جاده ابریشم در آذربایجان غربی | بهروز خان‌محمدی و علی صدرائی
۴۰۷
- گزارش فصل سوم کاوش باستان‌شناختی محوطه کهنک شهرستان سریشه | محمد فرجامی و علی اصغر محمودی‌نسب
۴۲۵
- واکاوی کتیبه نویافته مسجد کرمانی (مجموعه آرامگاهی شیخ احمد جام) | فرامرز صابرمقدم
۴۴۵

تفکیک جنسیتی کارگران دوره آغازیلامی در اواخر هزاره چهارم پیش از میلاد در ایران

روح‌الله یوسفی زشک*، مرتضی حصارى**، سعید باقی‌زاده***، دنیا اعتمادی‌فر***

*دکتری باستان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی ورامین - پیشوا، **دکتری باستان‌شناسی، دانشگاه هنر اصفهان

***کارشناسی ارشد باستان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز

چکیده

قدیم‌ترین سیستم‌های نگارشی در خاورمیانه اولین بار در پایان هزاره چهارم پ.م به صورت سیستم نگارشی آغازمیخی در بین‌النهرین و سیستم نگارشی آغازیلامی در فلات ایران ظهور کردند. این سیستم‌ها به منظور اهداف مدیریتی و حسابداری خلق شده و نشانه‌هایی از کنترل و مدیریت تولید را در خود داشتند. در دوره آغازیلامی، تغییرات اساسی و مهمی در سیستم اقتصادی همراه با تغییر از جامعه خویشاوندی به طبقاتی دیده می‌شود که در افزایش میزان واحدهای اقتصادی و رشد سازماندهی نیروی کار نمود یافته است. داده‌های به دست آمده از تپه سفالین در شمال فلات مرکزی ایران که توسط گروهی از نخبگان اقتصادی و اجتماعی یا همان خان‌سالارهای آغازیلامی اداره می‌گردیده، نشان‌دهنده نظارت بر تولید و مبادله کالا بوده و این محوطه کلیه شاخصه‌های یک جامعه پیش‌حکومتی را در خود جای داده است. این مقاله به ارزیابی تخصص‌گرایی و تقسیم‌بندی کارگران جوامع کوچ‌نشین در اواخر هزاره چهارم پ.م در مرکز فلات ایران براساس جنسیت می‌پردازد که تخصص‌گرایی در آن زمان، به بالاترین سطح پیچیدگی خود رسیده بود. ما در این پژوهش، پیشینه تحقیقات در خصوص سیستم‌های اقتصادی آغازیلامی را بررسی کرده‌ایم و از این مفاهیم برای ارزیابی نقش جنسیت در تولیدات تخصصی خانوارها براساس متون آغازیلامی استفاده می‌کنیم که

عمدتاً با کارگران و جیره‌ها ارتباط دارد. تفکیک کارگران متخصص برحسب جنسیت‌شان، محور تولید در اقتصاد معیشتی کوچ‌نشینان در سیستم‌های سیاسی پیش از شکل‌گیری دولت-شهرها بوده است. براین اساس، مشارکت زنان در فعالیت‌های غیرخانگی در جوامع آغازیلامی در نتیجه پیچیدگی‌های اجتماعی افزایش یافته و تولیدات تخصصی در این جوامع با مشارکت مردان، زنان و کودکان در داخل خانواده اتفاق می‌افتاده است.

واژه‌های کلیدی: فلات مرکزی ایران، دوره آغازیلامی، جنسیت، نیروی کار، کارگر متخصص.

مقدمه

در مطالعه اقتصاد معیشتی جوامع کوچ‌نشین، باستان‌شناسی خانواده نقشی محوری ایفا می‌کند. در بسیاری از مناطق باستان‌شناختی مورد مطالعه، خانواده در تجزیه و تحلیل دارای اهمیت است زیرا فعالیت‌هایی که چهارچوب اقتصاد را شکل می‌دهد، -یعنی تولید، مصرف و توزیع (Costin 1991)- اغلب در بافت خانواده انجام می‌شود. در مطالعه اقتصاد جوامع آغازیلامی، تولید خانوار، پایه و اساس جامعه در نظر گرفته می‌شود (امان‌اللهی بهاروند ۱۳۶۱؛ Alizadeh 2010) و نیروی کار مشارکتی میان مردان، زنان و کودکان است (یوسفی زشک ۱۳۸۹). کاهش ارزش کار زنان در جوامع کوچ‌نشین آغازیلامی منجر به نادیده‌گرفته‌شدن خانواده‌ها در مطالعات رسمی اقتصادی شد. عباس علیزاده این چهارچوب تکاملی در مورد پیچیدگی اقتصادی هزاره‌های پنجم و چهارم پم ایران (Alizadeh et al., 2014) را بر مبنای داده‌های قوم‌نگاری از قبایل عشایر بختیاری در جنوب غرب ایران به چالش می‌کشد (Alizadeh 2010). او مطرح می‌کند که فعالیت‌های اقتصادی مرتبط با تولید لبنیات و محصولات جانبی حیوانات در آغاز در کارگاه‌های غیربومی انجام می‌شده و سپس به دلیل افزایش تقاضا و پیچیده‌تر شدن روش‌های تولید به تولید خانگی پیشرفته توسعه یافته است. در نتیجه، کل یک خانواده به دلیل افزایش محصول درگیر تولید می‌شوند. پژوهش‌های انجام‌شده در خصوص کوچ‌نشینان بخش شمالی مرکز فلات ایران این فرضیات سنتی را مورد پرسش قرار می‌دهد که همواره برای افزایش تولید تخصصی تاکید بیشتر بر کار مردان بوده تا فعالیت زنان (Hessari & Yousefi 2013). یافته‌های این پژوهش (شامل گل‌نشته‌ها، اثرمهرها و غیره) اهمیت فرضیات جدید در باب تولید خانوارها و نقش آنها در مطالعه اقتصاد معیشتی کوچ‌نشینان را توضیح و نشان می‌دهد که چگونه بسیاری از فعالیت‌های اقتصادی و به‌ویژه تخصص‌گرایی، در متن

یک خانواده صورت می‌گیرد. در جوامع کوچ‌نشین، توسعه تولید تخصصی لبنیات در کارگاه‌های خانگی صورت نمی‌پذیرد، بلکه در واقع مستلزم استفاده از فضاها و کاربری در هر خانواده و به‌کاربردن هر دو نیروی کار زن و مرد یک خانواده است.

پدیده آغازیلامی

در طول دهه‌های گذشته و در آغاز به دلیل الزامات سیاسی، توجهات بیشتری در پژوهش‌ها به مرزهای بین‌النهرین می‌گردد (Nicholas 1980: 5). یکی از موضوعات بسیار مهم برای باستان‌شناسان بررسی ماهیت و علت تغییر از جوامع ساده روستایی به جوامع پیچیده‌تر بود (Nicholas 1980: 5). دوره فرهنگی که بعد از دوره اُرُوک در بین‌النهرین و بانس قدیم در ایران شکل می‌گیرد و بنای مادی این فرهنگ را، مواد فرهنگی مربوط به مدیریت اداری تشکیل می‌دهد، می‌توان به پیروی از ونسان شایل، دوره آغازیلامی (Scheil 1905) و یا براساس گاهنگاری دایسون و پاتس آن را «شوش III» نامید (Potts 1999: 74). دوره آغازیلامی، در اواخر هزاره چهارم و اوایل هزاره سوم پ.م، هم‌افق با فرهنگ جمدت نصر و مرحله اول سلسله‌های قدیم در بین‌النهرین است. افق آغازیلامی (Abdi 2003: 150) شامل سیستم نگارشی، هنر مَهرسازی و دیگر شواهد مبنی بر وجود نظام مدیریتی پیچیده می‌باشد که فاقد منشاء بین‌النهرینی است (Pittman 1997: 135). رایت و جانسون معتقدند آغازیلامی فرهنگی در قالب سیستم نوشتاری است که در دشت شوشان و سرزمین‌های مرتفع غرب ایران و شرق بین‌النهرین بین ۳۱۰۰ و ۲۹۰۰ پ.م ظاهر گشت (Wright and Johnson 1975: 269). آلدن از دوره آغازیلامی به‌عنوان یک پدیده فرهنگی گسترده در سراسر سرزمین ایران یاد می‌کند که از ۳۳۰۰ پ.م آغاز گردید و تا ۲۸۰۰ پ.م ادامه می‌یابد (Alden 1982: 613). رابرت انگلوند معتقد است که پیدایش سیستم مدیریتی و اداری آغازیلامی جدای از تحولات سیستم اداری و پیدایش نگارش در بین‌النهرین بوده است هرچندکه در وهله اول تفاوتی در نمونه‌های گل‌نشته‌های اولیه نمایان نمی‌کند ولی با کمی تأمل، تفاوت‌ها هم در نوع نگارش و هم در علایم‌ها مشخص می‌گردد (Damerow & Englund 1987: 118). رابرت انگلوند معتقد است که پیدایش سیستم مدیریتی و اداری آغازیلامی در ایران دارای ابهامات بسیاری بوده و به‌احتمال در ۳۳۰۰ پ.م جدای از تحولات سیستم اداری و پیدایش نگارش در بین‌النهرین آغاز شده و در ۳۰۰۰ پ.م به پایان رسیده است (Englund 2004). گسترده‌گی نشانه‌های دوره آغازیلامی در ایران در لایه‌های ۱۴b-۱۶ در آکروپل شوش (Carter 1980, Dittmann)

۱۳۲ ♦ تفکیک جنسیتی کارگران دوره آغازایلامی در اواخر هزاره چهارم پیش از میلاد در ایران

Lamberg-) IVc تپه یحیی (1986b: 173-75;182; 1986c: 347; Le Brun, 1971 Ghirshman) IV2 سیلک (Karlovsky 1970; Damerow and Englund 1989 Summer 1986, Dittmann 1986c: 334-37;)، تپه ملیان دوره بانس جدید (Nicolas 1990) شهر سوخته I (Tosi 1984)، تپه ازبکی (مجیدزاده ۱۳۷۹) و جیرفت (Basello 2006) دیده می شود (تصویر ۱). حضور این سیستم اداری آغازایلامی در این گستره وسیع جغرافیایی می تواند برحسب انتشار تدریجی فرهنگی، فعالیت های استعماری، استقرارهای تجاری (Alden 1982)، پراکنش جمعیتی (Lamberg-Karlovsky 1978; Alden 1982) و یا برهمکنش میان کوچ نشینان تفسیر شود (یوسفی زشک ۱۳۸۹).

تصویر ۱. توزیع جغرافیایی فرهنگ آغازایلامی در فلات مرکزی ایران (Desset 2016: 69)

سیر تحول خط آغازایلامی

با توجه به اهمیت تمدن های حاشیه رودخانه ها، جنوب غرب ایران همواره به طور ویژه ای مورد توجه باستان شناسان قرار داشته است. فلات ایران همیشه شریک بازرگانی بین النهرین جنوبی بوده و نسبت تجارت با ایران، نسبت به سوریه که در شمال شرق بین النهرین قرار دارد، به مراتب بیشتر بوده است (Wright and Johnson 1975). واژه آغازایلامی نامی است که برای سیستم نگارشی اولیه که به صورت متون گلی در جنوب غرب ایران بوده اند استفاده می شود که نوع زبان مربوط به متون و دستور زبان آن کاملاً ناشناخته است (Damerow and Englund 1989). به نظر می رسد سیستم

عددی و واژگان معنانگار گل‌نبشته‌های آغازیلامی می‌تواند به دوران آغاز توسعه ارتباطات فرمانطقه‌ای تعلق داشته باشند و برگرفته از نمونه‌های بین‌النهرینی باشد که در چغامیش، تل‌گسر، شهرسوخته، سیلک و تپه‌قبرستان و شوش-آکروپل I در لایه‌های ۱۸ و ۱۷b ظاهر شدند که مقدمه فرهنگ آغازیلامی است (LeBrun 1971: 163-216; Dittmann 1986b: 332-366). این گل‌نبشته‌ها در ابتدا فقط جنبه اقتصادی داشتند ولی در مدت کوتاهی براساس نیاز جامعه گسترش و تکامل یافتند و تبدیل به خطوط اولیه شدند. سیستم عددی گل‌نبشته‌ها در جنوب غرب آسیا یک‌سان بوده و با هم تفاوت ندارند ولی نشانه‌های تصویری گل‌نبشته‌ها فقط در یک یا چند موضوع در حوزه‌های فرهنگی مختلف مشترک هستند مانند علایم نشان‌گر گوسفند، بز، ماء‌الشعیر، میوه خشک‌شده، پشم و کوزه روغن که ارتباط بین سیستم‌های شمارشی و اشکال معنانگار در سیستم‌های نگارشی متفاوت را توضیح می‌دهد (Englund 2004: 125). گل‌نبشته‌های آغازیلامی قدیم‌ترین مدارک نوشتاری پیچیده‌ای در فلات ایران هستند که هم سیستم عددی و هم علامت‌های معنانگار را شامل می‌شود. دَمِرو معتقد است «برخی علایم سیستم نگارشی و سیستم عددی مربوط به آن از یک سیستم نگارشی بین‌النهرینی وام گرفته شده است و یا بهتر است بگوییم؛ از یک دودمان مشترک گرفته شده است» (Damerow 1999) (تصویر ۲). مطالعه اولیه علایم به‌کاررفته در متون آغازیلامی نشان می‌دهد که حدود ۱۰۰۰ علامت به‌نوعی قابل‌مقایسه با علایم به‌کاررفته در متون آغازمیخی به‌خصوص متون دوره جمدت‌نصر (۳۰۵۰-۳۰۰۰ پم) است (Dahl 2005). حوزه پراکندگی سیستم نوشتار آغازیلامی در منطقه بسیار وسیع‌تر از خط آغازمیخی است که محدود به جنوب بین‌النهرین بوده است. ظاهراً این دو سیستم نوشتاری مانع‌الجمع است از این‌رو که تاکنون باهم‌دیگر در یک محوطه به‌دست نیامده‌اند. حال این موضوع که شاید یک خط برای سیستم معیشتی و سکونتی جنوب بین‌النهرین بوده (Wright 2013) و دیگری برای اقتصاد معیشتی کوچ‌نشینان ارتفاعات ایران (Alizadeh 2010; Alden 2013) و یا برعکس خود جای سؤال دارد؟ و آیا این حوزه پراکنش منعکس‌کننده مرزهای یک هویت است؟

براساس شیوه نگارش می‌توان، متون آغازیلامی را به سه واحد ساختاری تیت‌ر ۱، ورودی ثبت ۲ و جمع‌کل یا مجموع ۳، تقسیم کرد (Englund 2004). تیت‌ر دینی از نشانه‌های غیرشمارشی و معنانگار را دربر می‌گیرند که در پی آن ورودی ثبت و علایم شمارشی می‌آید. تیت‌ر بر سطح گل‌نوشته

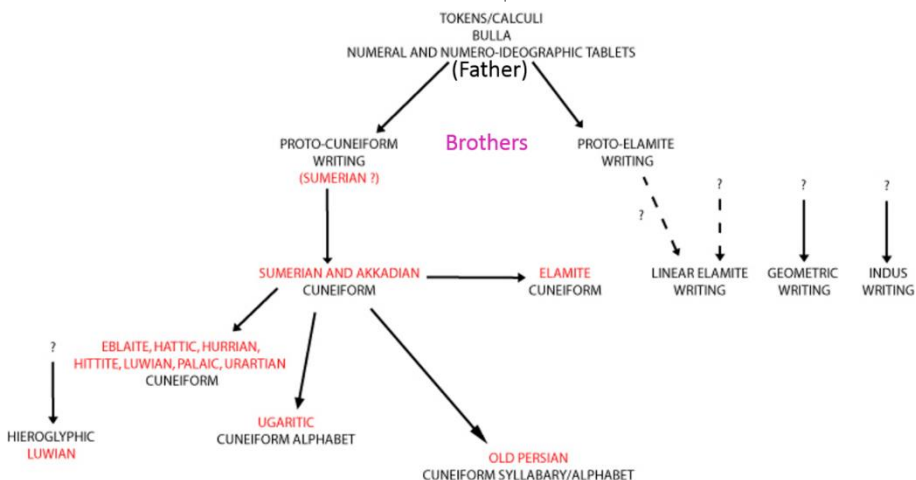
¹ Header

² Entry

³ Total

۱۳۴ ♦ تفکیک جنسیتی کارگران دوره آغازایلامی در اواخر هزاره چهارم پیش از میلاد در ایران

می‌شود در بالای گوشه چپ که کلیت متن را مشخص می‌کند علائم معننگار و عددی آغازایلامی، در خطوطی از بالا به پایین و در ستون‌هایی تعریف شده، نوشته می‌شدند. در متون آغازایلامی، بخش غیرشمارشی از ورودی ثبت، می‌تواند با یک علامت معنی‌نگار شامل یک نظر نوشته شود یا طرح پیچیده شده‌ای باشد که از یک یا چند معننگار استفاده شده است. گل نبشته‌های آغازایلامی منحصراً حسابداری اسناد اداری و محلی با اهداف اقتصادی همچون غلات، گاو و یا کارگران است که گاهی اوقات به مؤسسات یا افرادی تعلق دارد که نامشان در پایین آن نوشته شده است.

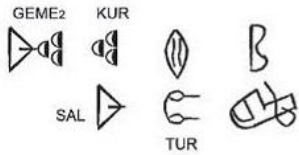

تصویر ۲. سیر تکاملی نوشتار و ارتباط بین سیستم نوشتاری خط آغاز میخی و آغازایلامی (Desset 2014: 108)

با علم به این موضوع که استفاده از خط نوشتاری آغازایلامی در ابتدای هزاره سوم پم از بین رفته است، هیچ کدام از متون متأخرتر نمی‌توانند به رمزگشایی آن کمک کنند، هرچند که متون آغاز میخی هم برای زمانی طولانی مورد استفاده بوده‌اند. متون آغاز میخی به لطف اسناد اخیری که از خط آغاز میخی شناخته شده بهتر از گل نبشته‌های آغازایلامی هم‌زمان رمزگشایی شده‌اند و به همین دلیل متون آغاز میخی می‌تواند به رمزگشایی احتمالی خط آغازایلامی کمک کند. فرض بر این است که شباهت‌های تصویری نشانه‌های آغاز میخی و آغازایلامی می‌تواند به لحاظ معنایی نیز با هم دیگر مرتبط باشند (تصویر ۳) که نشان‌دهنده تأثیر پذیری سیستم نوشتاری آغازایلامی از سنت‌های خط آغاز میخی است (Damerow & Englund 1989: 6-7; Englund 1996: 162; Potts 1999: 74) و یا می‌توان استدلال کرد که هر دو سیستم نوشتاری آغازایلامی و آغاز میخی دارای سیستم نشانه‌ای با یک جد مشترک هستند.

PROTO CUNEIFORM

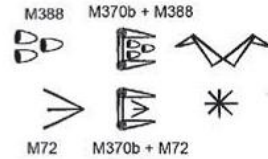
accounted with the sexagesimal numeral system

low-status
humans

PROTO ELAMITE

accounted with the decimal numeral system

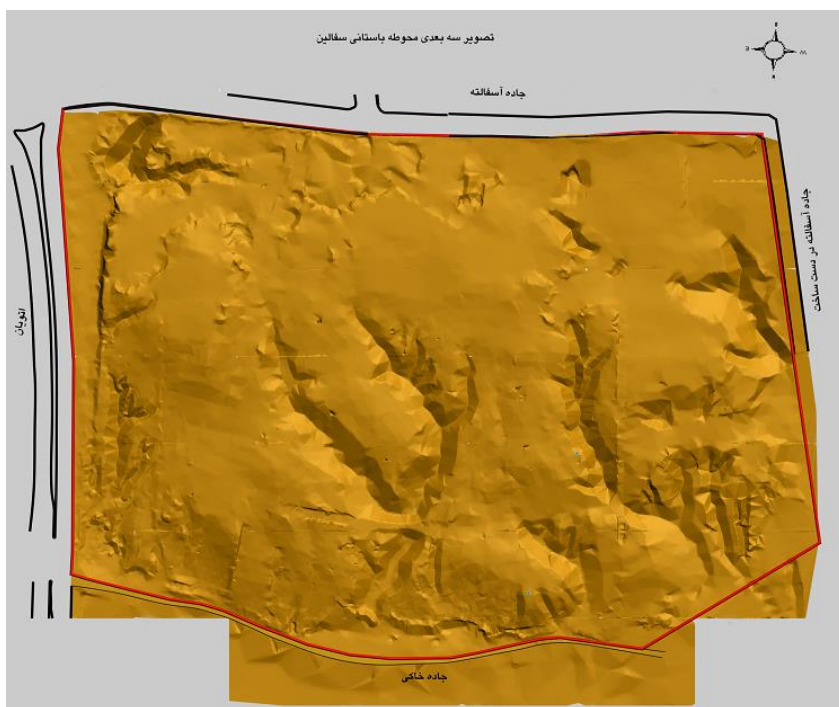
تصویر ۳. شباهت‌های تصویری بین نشانه‌های کارگران دو خط آغازمیخی و آغازایلامی (Desset 2016: 73)

تپه سفالین پیشوا

تپه سفالین در حاشیه شهرک نقش جهان پیشوا در شرق دشت حاصل خیز ری، دشت ورامین، واقع شده است. ارتفاع این تپه باستانی از سطح دریاهای آزاد حدود ۹۹۶ متر با مختصات جغرافیایی ۷۱۹ ۳۵ طول شرقی و ۸/۷ ۴۳ ۵۱ عرض شمالی است. با ابعاد تقریبی ۴۰۰ x ۵۰۰ متر و با وسعت بیش از ۲۰ هکتار بزرگ‌ترین محوطه شناخته‌شده آغازتاریخی در فلات مرکزی ایران می‌باشد که بر روی یک هسته طبیعی ساخته شده است (حصاری و دیگران ۱۳۸۶ الف؛ Hessari and Yousefi 2008) (تصویر ۴). این محوطه برای اولین بار توسط تهرانی مقدم مورد گمانه‌زنی قرار گرفت و در گزارش، قدمت آن به هزاره دوم و اول پم نسبت داده شد. از فاصله ۱۰۰ متری شمال محوطه، رودخانه جاجرود عبور می‌کند که تاچندی پیش منبع اصلی آب کشاورزی منطقه بوده است. همچنین تپه سفالین در حاشیه شاهراه ارتباطی جاده خراسان بزرگ قرار دارد که محل ارتباط فرهنگ‌های شمال شرق ایران، جنوب ترکمنستان و افغانستان با غرب، جنوب غرب ایران و جنوب بین‌النهرین بوده است (Hessari and Yousefi 2008). در تپه سفالین لایه‌های دوره‌های استقرار دوره مس‌سنگی جدید (اروک جدید در بین‌النهرین) و آغازایلامی به صورت متوالی و بدون وقفه شناسایی شده است. با پایان دوره آغازایلامی این محوطه متروک شده و در اواسط عصر آهن III مجدداً این محوطه مسکون می‌گردد. قدیم‌ترین مواد فرهنگی شناخته‌شده از این محوطه از نوع سفال‌های لبه‌واربیخته نوع اروک جدید و گل‌نشته‌های اروک IVa از ترانسه Z در فصل اول کاوش می‌باشد (حصاری و دیگران ۱۳۸۶ ب: ۱۷۷-۱۷۶). این محوطه در پنج فصل مورد کاوش قرار گرفته است. طی این فصول کاوش، تعداد بسیار زیادی اثر مُهر، مُهر استوانه‌ای، کالانشان و گل‌نشته‌های آغازایلامی یافت شده است. عمده یافته‌های تپه سفالین در ارتباط با فن مدیریت اداری است که دارای شباهت بسیار زیادی با نمونه‌های جنوب غرب ایران در دوره آغازایلامی است.

۱۳۶ ♦ تفکیک جنسیتی کارگران دوره آغازایلامی در اواخر هزاره چهارم پیش از میلاد در ایران

تپه سفالین از لحاظ ریخت‌شناسی دارای ویژگی‌های منحصر به فردی است. اندازه منحصر به فرد این محوطه، قرار گرفتن بر یک بلندی طبیعی، نبود معماری، کم عمق بودن لایه‌های فرهنگی، فراوانی نهشته‌های خاکستر و دورریزهای حاصل از زندگی روزانه همگی دال بر این است که تپه سفالین به صورت فصلی توسط کوچ‌نشین‌های آغازایلامی مورد استفاده قرار گرفته است. بر اساس ضخامت نهشته‌های آغازایلامی در تپه سفالین می‌توان حدس زد، این محوطه بیش از چند نسل مورد استفاده قرار نگرفته و پس از آن متروک می‌شود. این محوطه مانند بسیاری از استقرارهای کوچ‌نشینی بر خاک بکر قرار گرفته است. کشف تعداد بسیار زیادی سردوک‌های گلی و سفالی در تپه سفالین دال بر اهمیت راهبردی تولید منسوجات پشمی و صدور آن به مراکز پر جمعیت در جنوب غرب ایران است.

تصویر ۴. تصویر سه بعدی تپه سفالین پیشوا، دید عمودی (حصاری و یوسفی زشک ۱۳۸۸: ۱۵)

گل‌نشته‌های آغازایلامی تپه سفالین-پیشوا

تمام گل‌نشته‌های تپه سفالین از گل ساخته شده‌اند. آنها کوچک و به طور متوسط ابعاد آنها شامل ۶ سانتی متر طول، ۴ سانتی متر عرض و ۲ سانتی متر ضخامت است. آنها به شکل‌های گرد، مربع و مستطیل هستند و مقطع آنها نیز متنوع است. اکثریت آنها مسطح هستند که به جز ۴ نمونه، تمامی

گل نبشته‌های تپه سفالین از نوع آغازیلامی است (Hessari 2011). تقریباً تمامی متون آغازیلامی تپه سفالین شامل حسابرسی جیره روزانه و یا ماهانه کارگران، جمع‌داری تعداد دام، عموماً گوسفند و بز در مالکیت فردی با رتبه اجتماعی بالا، شمارش تعداد کارگرانی که به‌کاری گماشته شده و جمع‌داری دارایی‌های نخبگان اجتماعی-اقتصادی است.

رمزگشایی نشانه‌های کارگری آغازیلامی

نظام بروکراسی کارگری در تپه سفالین بسیار پیچیده است؛ زیرا متون فراوانی با موضوع پرداخت جیره به کارگران و جمع‌داری کارگرانی که به کار خاصی گماشته شدند وجود دارد. این متون مربوط بیشتر به کارگرانی از هر دو جنس مرد و زن است که فعالیت‌های دامپروری، کشاورزی و تولیدات ثانویه حاصل از دامپروری به‌طور خاص مانند فرآوری تولیدات لبنی و منسوجات می‌پرداخته‌اند. در هریک از سیستم‌های نوشتاری، نشانه‌های منحصر به فردی برای هریک از واژه‌ها اختصاص یافته است (Englund 2004). نشانه‌های M388 و M72 در متون آغازیلامی را می‌توان با نشانه‌های KUR و SAL در خط آغازمیخی مقایسه کرد که به ترتیب به معنای کارگر مرد و زن در متون آغازمیخی هستند. به همین ترتیب، M388 و M72 می‌تواند به عنوان کارگر/برده رده پایین مرد یا زن در نظر گرفته شود که در برخی از متون حسابداری آغازیلامی ۵۹۱ نمونه از M388 (MDP 1923: Scheil 17, n° 45) و ۱۷۷۶ مورد از M72 (MDP 1935: Scheil 26, n° 205) وجود دارد. نشانه آغازیلامی M370b با نشانه TUR در خط آغازمیخی دارای شباهت تصویری نزدیکی است که بیان‌کننده مفهوم کودک (dumu) است (Englund 2006). در نتیجه نشانه‌های ترکیبی M370b + M388 و M370b + M72 می‌تواند به عنوان کارگر/برده رده پایین پسر یا دختر تفسیر شود.

در چندین متن آغازیلامی یک ترادف از حداقل ۷ نشانه دال بر واژه انسان به چشم می‌خورد که به احتمال بر دسته‌بندی‌های ناشناخته اجتماعی / حقوقی / افتخاری دلالت دارد. علائم ضبط شده کودکان (به مانند M388 + M370b یا M72 + M370b) به‌طور مشخص از این فهرست غایب هستند، و همچنین M388 و M124 که به احتمال زیاد برای وضعیت خاصی از انسان بوده است. سیستم ده‌گانه شمارشی که فقط در متون آغازیلامی وجود دارد، به احتمال برای حسابداری اشیاء منفرد به مانند حیوانات، به ویژه بز و همچنین افراد رده پایین همچون نشانه‌گان M388 یا M72 استفاده شده است. این زمینه کاربردی خاص از معناشناختی نشان می‌دهد که این افراد رده پایین همچون حیوانات مورد شمارش و در نظر گرفته شده‌اند، در حالی که انسان‌های عالی‌رتبه با سیستم

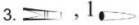
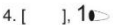

۱۳۸ ♦ تفکیک جنسیتی کارگران دوره آغازیلامی در اواخر هزاره چهارم پیش از میلاد در ایران

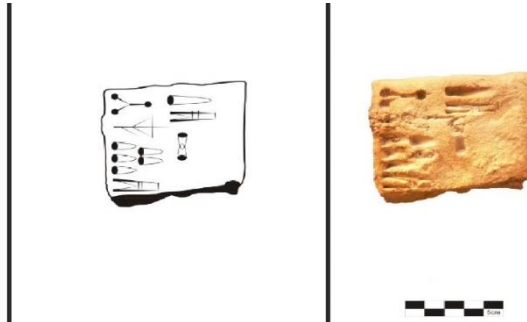
شمارشی شصت تایی (سیستم شمارش باستانی در ایران و جنوب بین النهرین که دارای مخرج شصت تایی است) ثبت شده‌اند. نسبت دائمی میان M388/M54 (کارگران) و M288 (غلات) که در بسیاری از گل‌نبشته‌های جوامع آغازیلامی وجود دارد، به‌عنوان حقوق و دستمزد استاندارد/جیره غذایی در غلات است که به کارگران رده پایین براساس جنسیت آنان پرداخت شده است (Damerow and Englund 1989: 27 & 57). مقدار مشخص N1 از M288 جیره غذایی است که به هر کارگر برحسب کار و جنسیت خاصی تخصیص داده می‌شود (M388 / M54). در متون آغازمیخی، یک (۱) N1 از غلات نشان‌گر جیره ماهیانه (۳۰ روز) در حدود ۲۴ یا ۲۵ لیتر غلات است که کارگر بزرگسال دریافت می‌کند. اگر این مقدار مطلق در متون آغازیلامی یکسان باشد، پس این واقعیت وجود دارد که جیره غذایی یک/دوم از N1 از غلات تخصیص یافته به هر کارگر نشان‌دهنده واحد استاندارد است که در زمان آغازیلامی برای پرداخت دو ماهه به کارگر استفاده شده است. در این راستا، ما ۴ عدد از گل‌نبشته‌های آغازیلامی که از تپه سفالین تهران به‌دست آمده را از نظر تقسیم‌بندی جنسیت نیروی کار مورد بررسی قرار می‌دهیم.

تفکیک جنسیتی نیروی کار در گل‌نبشته‌های دوره آغازیلامی

متن یک: این متن در بخش بالایی سمت چپ از یک گل‌نبشته کوچک با اثر مُهر آغازیلامی حک شده که از آن، تنها تیترو ۲ ورودی ثبتي بر روی آن مشخص است. بیشتر گل‌نبشته‌های آغازیلامی معمولاً با تیترو سازمان مرتبط با موضوع حساب‌رسی آغاز می‌شوند. اولین معانگار علامت M367 است که یک علامت تصویری متفاوت از نشانه شناخته‌شده M375 در متون به‌دست آمده از شوش است که در گروه معانگارهای کارگران قرار می‌گیرد (Damerow and Englund 1989). در این متن ساده، عنوان و اولین مالک کالا یکسان هستند. (M376) فقط در ۲ عدد گل‌نبشته در شوش یافت شده است (MDP 17: 455; MDP 26: 210)، در حالی که (M375) در بیش از ۱۰۰ گل‌نبشته آغازیلامی شوش شناسایی شده است. این متون جیره‌های مربوط به دو گروه کارگران را براساس جنسیت ثبت کرده است. جیره‌های اولین گروه، با علامت مشترک M124 که شامل ۵ زن کارگر است نوشته شده است. دسته دوم براساس مقایسه با سایر متون استاندارد، به احتمال گروهی از کارگران مرد (M388) است. سیستم عددی به‌کاررفته برای جمع‌داری کارگران در قالب سیستم ده‌گانی است. متأسفانه مقدار عددی جیره پرداختی به دلیل شکستگی نامشخص است (در سیستم ظرفیت غلات به‌عنوان واحد M288 ثبت شده است). براساس محور چرخش گل‌نبشته، بخشی از

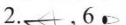

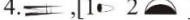
متن که جمع‌داری تعداد کل کارگران به‌همراه مقدار جیره پرداختی ثبت شده بود، در قسمت شکستگی قرار داشته و قابل بازخوانی نیست. متن به صورت زیر بازسازی می‌شود (تصویر ۵):

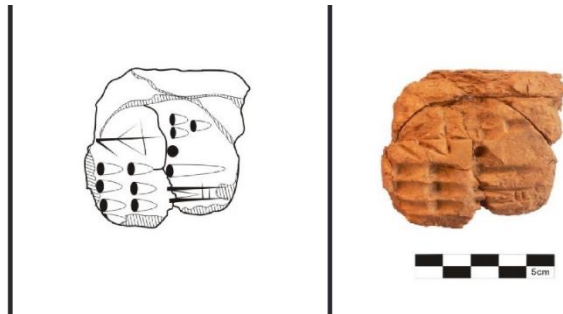
1. M375
  2. M124 , 5(N01)
  3. M288# , 1(N01)# [...]
  4. [M388 ,] 1(N01)
  6. M288 , 1(N24)
1.
  2.
  3.
  4.
  5.

تصویر ۵. ترجمه و بازسازی متن یک (Dahl et al. 2012: 63)

متن دوم: این متن که بخش کوچکی از یک گل‌نشته کوچک ممهور است، دارای متن ثبت شده دو گروه از کارگران زن و مرد و جیره غذایی آنها است. در اولین گروه، تعداد ۶ کارگر زن ثبت شده است و مقدار غلات موردنظر نیز از بین رفته است. در گروه دوم، تعداد ۱۱ کارگر مرد به‌همراه مقدار غلات متمم و یا جیره غذایی کارگران است. این متن با نشانه M288 بیان شده و به‌احتمال نشان‌دهنده یک ظرف بزرگ از غلات است که در ادامه مفهوم این سیستم گنجایشی ذکر شده است. این گل‌نشته به‌صورت زیر متن‌نویسی می‌شود (تصویر ۶):

1. [...], [...]
  2. M124, 6(N01)
  3. M388, 1(N14) 1(N01)
  4. M288, [1(N01) 2(N39b)]
1. [...], [...]
  2.
  3.
  4.

تصویر ۶. تپه سفالین تهران، ترجمه و بازسازی متن دوم (Dahl et al. 2012: 64).

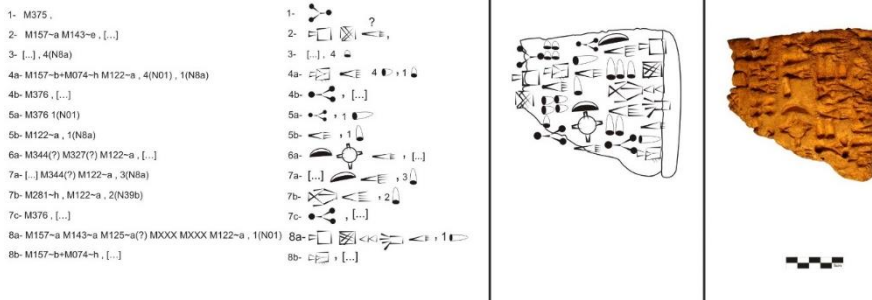
این گل‌نشته فاقد تیتراست و مالکی که کارگران را اجیر کرده نامشخص است. اولین معنانگار علامت (M124) است که شش کارگر زن هستند که در متون آغازیلامی شوش به‌خوبی شناخته شده است (Damerow and Englund 1989). معنی‌نگار مربوط به کارگر (M124) در ۱۳۰ گل‌نشته آغازیلامی شوش شناسایی شده که در ادامه معنانگار جیره پرداختی (M288) نوشته شده

۱۴۰ ♦ تفکیک جنسیتی کارگران دوره آغاز ایلامی در اواخر هزاره چهارم پیش از میلاد در ایران

است. سیستم عددی به کاررفته برای جمع داری کارگران در قالب سیستم ده گانی است. دومین گروه کارگران که تعداد آنها ۱۱ نفر است که معننگار آن (M388) در سطر دوم می باشد؛ مقدار علامت جیره با مقدار آن در قالب سیستم عددی گنجایشی (N24) هدف نشان M288، به نظر می رسد یک معزن بزرگ غلات است و بعد از آن یک نشانه در سیستم ظرفیت است. این نکته متأسفانه در متن گم شده است، اما شاید بتوان با استفاده از فرضیه ای یک N24 را برای حساب داری M288 این متن را بازسازی کرد. براساس محور چرخش گل نبشته، بخشی از متن که جمع داری تعداد کل کارگران به همراه مقدار جیره پرداختی ثبت شده بود، در قسمت شکستگی قرار داشته و قابل بازخوانی نیست. متن سوم: این متن در قسمت بالای سمت راست از یک گل نبشته بزرگ آغاز ایلامی است که دارای تیر و ۱۶ ورودی ثبت است که قابل مقایسه با گل نبشته های استاندارد و متأخر آغاز ایلامی هم آفق با شوش آکروپل I، لایه های (15-14b) است. برخلاف سایر گل نبشته های آغاز ایلامی شوش، که فضای بین ادامه ورودی ثبتي و مجموع کل بر پشت گل نبشته مهمور می شده، این متن فاقد اثر مهر می باشد. این گل نبشته با اندازه متوسط از تعدادی ستون های دارای معننگار و مقادیر عددی تشکیل شده که البته یک سوم گل نبشته از بین رفته است. هرچند که هیچ بخشی از متون پشت یا روی گل نبشته از بین نرفته است. این متن دارای مقادیر چندگانه با جداکننده های خطی است که روی گل نبشته، پشت آن و در حاشیه بالایی لبه سمت راست گل نبشته حک شده است. نویسنده متن به دلیل طولانی بودن ورودی های ثبتي پس از رسیدن انتهای گل نبشته با چرخش گل نبشته در راستای محور عمودی از چپ به راست، ادامه ورودی های ثبتي را در پشت گل نبشته ادامه می دهد و پس از پایان موارد ثبت، با چرخش گل نبشته در راستای محور افقی از بالا به پایین، مجموع کل ورودی های ثبتي را نوشته است. این متن که به خوبی حفظ نشده است، به احتمال شرحی از کارگران مرد و جیره غذایی آنها است (معننگار M376 که گونه ای از معننگار M388 یا همان واژه KUR بین النهرینی است [Damerow & Englund 1989]). در کمال تعجب سیستم عددی به کار رفته برای شمارش مقدار جیره پرداختی به کارگران در قالب هیچ یک از سیستم های عددی شناخته شده آغاز ایلامی قرار نمی گیرد و شباهت بسیار زیادی به سیستم شمارشی بابل قدیم (BAN2) در بین النهرین دارد. جمع کل این متن به سه بخش تقسیم می شود؛ دو جمع بندی برای مقدار کل جیره پرداختی به کارگران ثبت شده در متن و یک جمع بندی برای شمارش تعداد کل کارگران مرد اجیر شده که این کارگران با یک ردیف کوتاه از نشانه ها مشخص شده است. به نظر می رسد مقدار عددی تعداد کل کارگران با تعداد کل کارگران ۲ ورودی ثبت اولی برابری می کند. مطالعه بیشتر بر روی این گل نبشته برای کشف

رایت منصور ♦ ۱۴۱

رمز این سیستم عددی و شیوه جمع‌داری، کماکان ادامه دارد. عنوان مشابه M375 در این متن و بسیاری دیگر از گل‌نبشته‌های آغازایلامی تکرار شده است که به نظر می‌رسد دال بر وجود حاکم یا نشانه یک خانواده خاص ۱ است. حداقل دو سیستم نشانه‌گذاری عددی در این گل‌نبشته به کاررفته که متشکل از نشانه جیره غلات منحصر به فرد در سیستم جیره‌بندی است (Damerow & Englund 1987: 132-135) و دیگری سیستم عددی ده‌گانه است که برای شمارش و جمع‌بندی تعداد کارگران به کاررفته است. دو معنای دیگری که مستقیماً پس از علامت خان ارشد در این متن آمده است، به خوبی در نمونه‌های متون آغازایلامی شوش شناخته شده است و عنوان نام سازمان یا مؤسسه در بخش تیترو نوشته می‌شوند. این گل‌نبشته به صورت زیر متن‌نویسی می‌شود (تصویر ۷):

تصویر ۷. ترجمه و بازسازی متن سوم (یوسفی زشک ۱۳۸۹: ۲۶۸)

متن چهارم: این متن که بخش بالایی سمت چپ از یک گل‌نبشته بزرگ آغازایلامی است متشکل از ۴ ستون معنایگزار و مقادیر عددی است. این متن که چندبخشی و دارای جداکننده‌های خطی است بر گل‌نبشته حک شده است. نیز همانند بیشتر گل‌نبشته‌های آغازایلامی تپه‌سفالین با (M375) آغاز می‌شود که نام یا عنوان مالک است و به وسیله (M175) که معنایگزار سازمان یا گروه وابسته است، تعریف شده است. این متن به نسبت خوب حفظ شده و موضوع آن مربوط به شمارش و جمع‌داری ۴ گروه از کارگران متخصص زن و مرد و جیره پرداختی به آن‌ها در ازای کار انجام شده است (M388 و M128 که گونه‌ای از واژه KUR بین‌النهرینی به شمار می‌آید [Damerow & Englund 1989]). بخش‌های باقی‌مانده از متن شامل سر تیترو یا عنوان و چهار مقدار ثبتی است. اولین معنی‌نگار مربوط به اولین گروه کارگران و جیره غذایی آنها است که نماد مدنظر برای کارگر و غلات

^۱ نشانه M375 در مجموعه‌های آغازایلامی دارای دو کارکرد است. در تعدادی از گلنبشته‌ها، کارکرد سرتیترو دارد اما در بقیه موارد نشان‌دهنده کارگران مرد است. این موضوع که M375 نشانگر نوعی از حاکم یا یک نهاد است قابل ذکر است که در بسیاری از متون به دست آمده در بخش شمالی فلات مرکز ایران که با شوش و ملیان ارتباط دارند دیده می‌شود.

۱۴۲ ♦ تفکیک جنسیتی کارگران دوره آغازایلامی در اواخر هزارهٔ چهارم پیش از میلاد در ایران

از بین رفته و تنها مقدار 2N1 از حجم گنجایش آن باقی مانده است. دومین ورودی ثبتی شامل دومین گروه کارگران با معنای M388 است که در ادامه با نشانه M003 که به معنی پنی خشک است همراه می‌گردد و البته مقدار موردنظر غلات (M288) از بین رفته است. گروه سوم شامل گروهی از کارگران زن با معنای M124 است که با یک ردیف از نشانه‌های توضیح‌دهنده شغل آنها (M269 + M001) و مقدار جیره غذایی‌شان مشخص می‌شود. در قواعد آغازایلامی، M269 نشانه روغن کره است و ترکیب این نشانه‌ها دال بر پرداخت جیره غذایی به گروهی از کارگران زن اجیرشده برای تولید روغن کره است. متأسفانه نماد موردنظر غلات (M288) برای این دسته از کارگران از بین رفته است. در متن ورودی ثبتی چهارم، نشانه کارگران از بین رفته و تنها نشانه متناظر با غلات بر جای مانده است. این متن به صورت زیر بازسازی می‌شود (تصویر ۸):

1. M375 M157

2a. MXXX [...], MXXX, 2(N01) #

2b. M388^a+ M003^a [...], [M288], 1(N01) #

2c. M269^a+ M124+ M001, 2(N01) #

2d. MXXX [...], M288, 1(N01) #

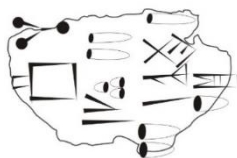
1. =

2a. MXXX [...], MXXX, 2 #

2b.   #

2c.   #

2d. MXXX [...],   #

تصویر ۸. ترجمه و بازسازی متن چهارم (یوسفی زشک ۱۳۸۹: ۲۶۷)

مباحث و نتایج

تولید تخصصی در جوامع کوچ‌نشین آغازایلامی اغلب شامل تولید خانگی توسط مردان و زنان و در بعضی موارد کودکان است. اگر که خانوار را به‌عنوان یک منبع تولید تخصصی نادیده بگیریم، نه تنها کار زنان و بلکه حتی کار مردان را نیز از دست می‌دهیم. سیستم‌های پیچیده سیاسی و اقتصادی به شکل‌های فراوانی وجود دارند. فرهنگ آغازایلامی ممکن است در اکثر موارد دارای کارگاه‌های غیرخانگی (صنعتی) نباشد، اما تولید تخصصی به‌ویژه محصولات حیوانی ویژگی اقتصادی آنها بوده و به شکل یک تخصص مستقل تمام وقت وجود داشته و جیره کارگران به‌صورت پرداخت دستمزد دو ماهانه انجام شده است. شاید انتظار داشته باشیم که فعالیت‌های مهم مرتبط با اقتصاد سیاسی با توجه به تفکیک‌های جنسیتی و در خارج از خانه انجام شده باشد اما در واقع، اکثریت تولید تخصصی در جامعه آغازایلامی در بخش‌های خانگی صورت گرفته است؛ و کار خانگی به‌خصوص در تولید محصولات حیوانی می‌تواند کاملاً تفکیک جنسیتی شده باشد و یا وظایف کاری بین نیروهای کاری

تقسیم شده باشد. پس بنابراین کارگاه‌های صنعتی لزوماً تنها نشانگر پیچیدگی‌های اجتماعی و اقتصادی نیستند. همان‌طورکه در این مقاله بحث شد، خانواده منبع روابط اجتماعی پیچیده‌ای است که می‌تواند دربردارنده کنترل‌های ایدئولوژیک و اقتصادی تولید محصولات توسط نخبگان و موارد عادی و پرتکلف باشد. تفکیک جنسیتی نیروی کار در داخل یک خانواده نشان‌دهنده توافق‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی پیچیده است. خانواده به‌عنوان یک مکان تولید محصولات غذایی و صنعتی، زمینه را برای مشارکت مردان، زنان و کودکان در اقتصاد سیاسی فراهم می‌کند. ما در اینجا متوجه شدیم که برای تشخیص مفهوم تفکیک جنسیتی نیروی کار یا کارگر متخصص در جوامع آغازیایلامی، بایستی فراتر از مفاهیم سنتی تفکیک جنسیتی و تولید کارگاهی صنعتی فکر کنیم. به‌رسمیت شناختن تولید خانگی بوسیله بازنویسی متون مربوط به کارگران و جیره‌های غذایی، به ما اجازه پیشرفت در برجسته‌سازی فعالیت‌های متعدد درون خانواده می‌دهد که اغلب دارای تفکیک جنسیتی است. مفاهیمی همچون تفاوت وظایف بین اعضای خانواده برای تولید یک محصول خاص منجر به افزایش درک و فهم ما می‌گردد. داده‌های حسابداری از مجموعه گل‌نشته‌های آغازیایلامی می‌توانند اطلاعات اولیه را برای بررسی تفکیک جنسیتی کارگران را ارائه دهند. در تمام این موارد، نیروی کار خانگی، منبع اصلی کار تخصصی برای جوامع آغازیایلامی بوده و بنابراین واحد اصلی تجزیه و تحلیل به شمار می‌آید.

سپاسگزاری

نویسندگان از دکتر محمدرضا فیض‌بخش، رئیس پیشین دانشگاه آزاد اسلامی ورامین-پیشوا، برای کمک‌های بی‌شائبه‌اش در حمایت مالی از پروژه کاوش‌های باستان‌شناختی تپه سفالین کمال تشکر را دارند. همچنین از دکتر صادق ملک شه‌میرزادی برای اصلاحات و پیشنهادات راهگشا، و دکتر حسن اکبری و فرامرز رعیتی سپاسگزاری می‌کنیم.

کتاب‌نامه

الف) فارسی

امان‌اللهی بهاروند، سکندر (۱۳۶۱). کوچ‌نشینی در ایران، تهران: بنگاه نشر کتاب.
حصاری، مرتضی؛ حسن اکبری (۱۳۸۶ الف). «گزارش‌های مقدماتی کاوش محوطه باستانی سفالین پیشوا»، گزارش‌های باستان‌شناسی (۷)، جلد اول، مجموعه مقالات نهمین گردهمایی باستان‌شناسی ایران، پژوهشگاه سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، پژوهشکده باستان‌شناسی: ۱۶۵-۲۰۰.

۱۴۴ ♦ تفکیک جنسیتی کارگران دوره آغاز ایلامی در اواخر هزاره چهارم پیش از میلاد در ایران

حصاری، مرتضی؛ علی یاری، احمد؛ اکبری، حسن (۱۳۸۶ ب). «گزارش لایه‌نگاری و تعیین حریم در محوطه باستانی سفالین پیشوا»، گزارش‌های باستان‌شناسی (۷)، جلد اول، مجموعه مقالات نهمین گردهمایی باستان‌شناسی ایران، پژوهشگاه سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، پژوهشکده باستان‌شناسی، ۱۳۱-۱۶۴.

حصاری، مرتضی؛ یوسفی زشک، روح‌الله (۱۳۸۸). «پیدایش نهادهای پیش‌حکومتی در فلات مرکزی ایران؛ خان‌سالارهای آغاز ایلامی در تپه سفالین پیشوا»، مطالعات باستان‌شناسی، پاییز و زمستان، شماره ۲: ۱-۲۲. مجیدزاده، یوسف (۱۳۸۹). کاوش‌های باستان‌شناختی در تپه ازبکی، جلد اول: هنر و معماری، تهران: اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان تهران.

یوسفی زشک، روح‌الله (۱۳۸۹)، شکل‌گیری جوامع پیش‌حکومتی در مرکز فلات ایران، خان‌سالارهای آغاز ایلامی در تپه سفالین، رساله دکتری، باستان‌شناسی پیش از تاریخ، دانشگاه تهران (منتشر نشده)

ب) نافارسی

Abdi, Kamyar (2003). From Eriture to Cicilization: changing paradigms of Proto-Elamite Archaeology, N.F. Miller and K. Abdi., Eds. *In Yeki Bud Yeki Nabud. Essays on the Archaeology of Iran in Honor of William Sumner*, Monograph, Vol 48, Los Angeles: Institute of Archaeology Pp. 140-151. Costen.

Alizadeh, Abbas (2010). The Rise of the Highland Elamite State in Southwestern Iran. "Enclosed" or Enclosing Nomadism. *Current Anthropology*, 51, 3, 2010, 353-383.

Alizadeh, Abbas, Ahmazadeh, Loghman, and Omidfar, Mehdi (2014). *Ancient Settlement Systems and Cultures in the Ram Hormuz Plain, Southwestern Iran. Excavations at Tall-e Geser and Regional Survey of the Ram Hormuz Area*. Oriental Institute Publications 140. Chicago: Oriental Institute.

Alden, John R. (1982). Trade and Politics in Proto-Elamite Iran. *Current Anthropology*, 23, 6, 613-640.

Alden, John R. (2013). The Kur River Basin in the Proto-Elamite Era: Surface Survey, Settlement Patterns, and the Appearance of Full-Time Transhumant Pastoral Nomadism. In: Petrie, Cameron (ed.). *Ancient Iran and its Neighbors: local developments and long-range interactions in the fourth millennium BC*. British Institute of Persian Studies Archaeological Monograph Series 3. London: Oxbow, 207-232.

Basello, Gian Pietro (2006). *The Tablet from Konar Sandal B*. (Jiroft). www.Elamite.net

Carter, Elizabeth W. (1980). Excavations in Ville Royale I at Susa: The Third Millennium B.C. Occupation. *Cahiers de la Délégation archéologique française en Iran*, 11, 11-134.

Costin, Cathy L. (1991). Craft Specialization: Issues in Defining, Documenting, and Explaining the Organization of Production. *Archaeological Method and Theory*, 3, 1-55.

Dahl, Jacob L., Hessari, Morteza, and Yousefi Zoshk, Rouhollah (2012). The proto-Elamite Tablets from Tape Sofalin. *Iranian Journal of Archaeological Studies*, 2, 1, 57-73

Desset, Francois (2014). A new writing system discovered in 3rd millennium BCE Iran: the Konar Sandal 'geometric' tablets. *Iranica Antiqua*, 49, 83-109.

Desset, Francois (2016). Proto-Elamite Writing in Iran. *Archéo-Nil*, 26, 67-105.

- Dittmann, Reinhard (1986a). Betrachtungen zur Frühzeit des Südwest-Iran. Regionale Entwicklungen vom 6. bis frühen 3. vorchristlichen Jahrtausend. Berliner Beiträge zum vorderen Orient 4. Berlin: Reimer.
- Dittmann, Reinhard (1986b). Susa in the Proto-Elamite Period and Annotations on the Painted Pottery of Proto-Elamite Khuzestan. In: Finkbeiner, Uwe, and Rolling, Wolfgang (eds). *Gamdat Nasr: Period or Regional Style?* Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients B 62. Wiesbaden: Reichert, 171-196.
- Dittmann, Reinhard (1986c). Seals, Sealings and Tablets: Thoughts on the changing pattern of Administrative control from the late Uruk to the Proto-Elamite period at Susa. In: Finkbeiner, Uwe, and Rolling, Wolfgang (eds). *Gamdat Nasr: Period or Regional Style?* Papers given at a symposium held in Tübingen, November 1983. Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients B 62. Wiesbaden: Reichert, 332-366.
- Damerow, Peter (1999). "The Origins of Writing as a Problem of Historical Epistemology," <http://www.mpiwg-berlin.mpg.de/Preprints/P114.PDF>.
- Damerow, Peter, and Englund, Robert K. (1987). Die Zahlzeichensysteme der archaischen Texte aus Uruk. In: Green, Margaret W., and Nissen, Hans J. (eds). *Zeichenliste der archaischen Texte aus Uruk. Archaische Texte aus Uruk 2*. Berlin: Mann, 117-166.
- Damerow, Peter, and Englund, Robert K. (1989). The Proto-Elamite Texts from Tepe Yahya. *American School of Prehistoric Research Bulletin 39*. Cambridge: Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, Harvard University.
- Dahl, Jacob L. (2005). Animal Husbandry in Susa during the Proto-Elamite Period", *SMEA 47*, 81-134.
- Englund, Robert K. (1996). The Proto-Elamite Script. In: Daniels, P., and Bright, W. (eds). *The World's Writing Systems*. Oxford: Oxford University Press, 160-164.
- Englund, Robert K. (2004). The State of Decipherment of Proto-Elamite," in: Stephen D. Houston, ed., *The First Writing: Script Invention as History and Process* (Cambridge University Press: Cambridge, UK, 2004) 100-149.
- Englund, Robert K. (2006). An Examination of the "Textual" Witnesses to Late Uruk World Systems," in: Yushu Gong and Yiyi Chen, eds., *A Collection of Papers on Ancient Civilizations of Western Asia, Asia Minor and North Africa* (= Oriental Studies Special Issue; Beijing 2006) 1-38.
- Ghirshman, Roman (1938). *Fouilles de Sialk 1*. Musée du Louvre. Département des Antiquités Orientales: Série archéologique 5. Paris: Guenther.
- Hessari, Morteza and Rouhollah Yousefi (2008). "Pishva; A key region of Proto-urbanization in Northern central Iranian Plateau", *2nd International Congress on Middle Asian Intercultural spaces*, Ramsar, P.3-6.
- Hessari, Morteza (2011). New evidence of the emergence of complex societies on the central Iranian plateau, *Iranian Journal of Archaeological Studies* 1/2: 35-48.
- Hessari, Morteza, and Yousefi Zoshk, Rouhollah (2013). New Evidence on emergence of complex societies in Central Iranian Plateau. In: Katrien DeGraef and Jan Tavernier (eds). *Susa and Elam. Archaeological, philological, historical and geographical perspectives*. Proceedings of the international congress at Ghent University, December 14-17, 2009. Mémoires de la Délégation en Perse 58. Leiden: Brill, 27-43.

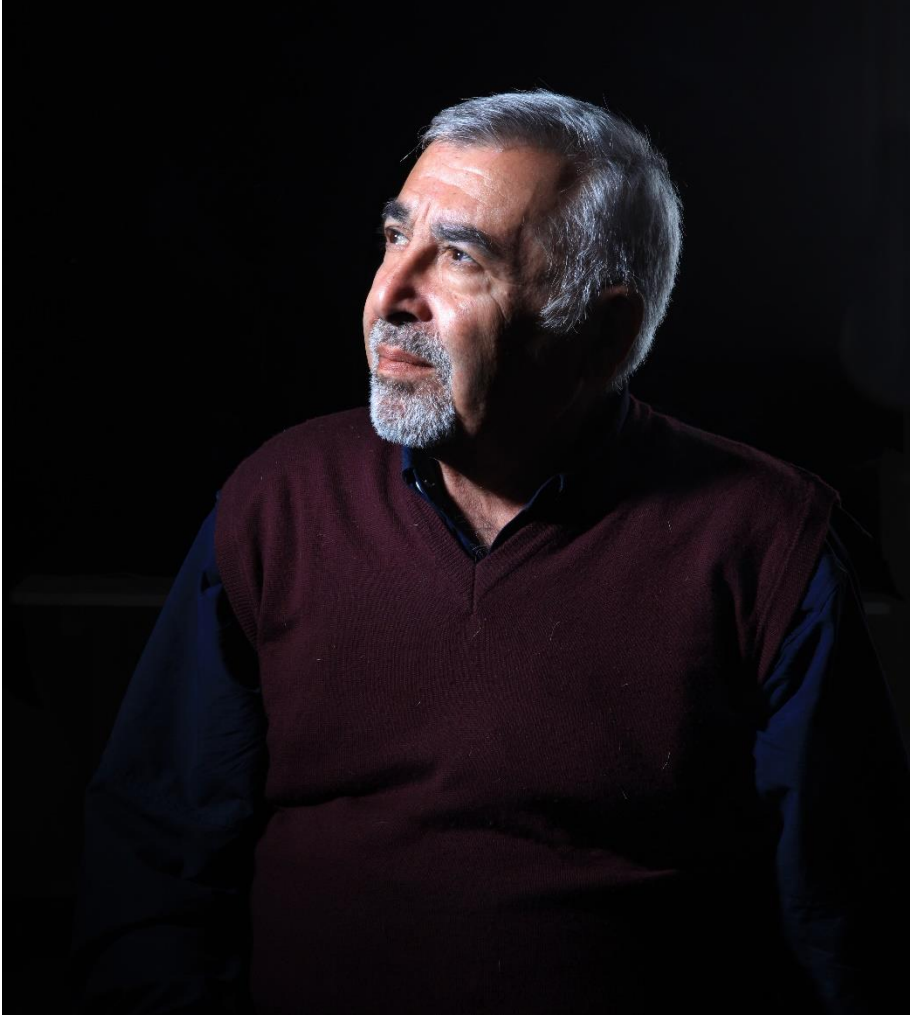
- Lamberg-Karlovsky, Carl C. (1970). *Excavation at Tepe Yahya, Iran, 1967-1969. Progress report. American School of Prehistoric Research Bulletin 27*. Cambridge: Peabody Museum, Harvard University.
- Lamberg-Karlovsky, Carl C. (1978). The Proto-Elamites of the Iranian Plateau. *Antiquity*, 52, 114-120.
- Le Brun, Alain (1971). Recherches startigraphiques l'acropole de suse, 1969-1971. *Cahiers de la Delegation archeologique Francaise en Iran*, 1, 163-216.
- Nicholas, Illene M. (1980). *A Spatial/Functional Analysis of Late Fourth Millenium Occupation at the TUV Mound, Tal-e Malyan, Iran*. PhD thesis, Department of Anthropology, University of Pennsylvania. Ann Arbor: University Microfilms.
- Nicholas, Illene M. (1990). *The Proto-Elamite Settlement at TUV. Malyan Excavation Report 1*. Philadelphia: University Museum, University of Philadelphia.
- Pittman, Holly (1997). The Administrative Function of Glyptic Art in proto-Elamite Iran. A Survey of the Evidence. *Sceaux d'orient et leur employ. Res orientales*, 10, 133-153.
- Potts, Daniel T. (1999). *The Archaeology of Elam. Formation and Transformation of an Ancient Iranian State*. Cambridge world archaeology. Cambridge: Cambridge University press.
- Scheil, Vincent (1905). *Documents archaïques en Ecriture Proto-Elamite. Mémoires de la Mission Archéologique de Perse 6*. Paris: Leroux.
- Scheil, Vincent (1923). *Textes de comptabilité proto-élamites, avec liste de signes proto-élamites. Mémoires de la Mission Archéologique de Perse 17*. Paris: Leroux.
- Scheil, Vincent (1935). *Textes de comptabilité proto-élamites. Mémoires de la Mission Archéologique de Perse 26*. Paris: Leroux.
- Sumner, William M. (1986). Proto-Elamite Civilization in Fars. In: Finkbeiner, Uwe, and Rolling, Wolfgang (eds). *Gamdat Nasr: Period or Regional Style? Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients B 62*. Wiesbaden: Reichert, 199-211.
- Tosi, Maurizio (1984). The Notion of Craft Specialization and its Representation in the Archaeological Record of Early States in the Turanian Basin. In: Spriggs, Matthew (ed.). *Marxist Perspective in Archaeology. New directions in archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press, 22-53.
- Wright, Henry T. (2013). A Bridge Between Worlds: Southeastern Iran During the Early 4th Millennium. In: Petrie, Cameron (ed.). *Ancient Iran and its Neighbors: local developments and long-range interactions in the fourth millennium BC*. British Institute of Persian Studies Archaeological Monograph Series 3. London: Oxbow, 51-74.
- Wright, Henry T., and Johnson, Gregory (1975). Population, Exchange and Early State Formation in Southwestern Iran. *American Anthropologist*, 77, 267-289.

Investigation of Newly Discovered Architectural Monuments on the Slopes of Zivieh Tepe, Kurdistan. Is the Zivia Brick Building a Larger Complex? Sirwan Mohammadi Ghasriyan, Ali Hozhabri	249
Urartian Goddesses in Urartian Culture Maryam Dara	263
Fire Temple of Kalega Ali Nourallahi	283
Opinion of Some Archaeologists and Researchers about Burial in the Manner of offering Against Vultures Mehdi Rahbar	341
Notes on Eastern Iran During Post-Achaemenid, Parthian and Sasanian Period: A Preliminary Reappraisal of The Ismeo Excavations at Qal'A-Ye Tepe And Qal'A-Ye Sam In Sistan Giulio Maresca, Persian Translation: Azadeh Azadinezhad	373
Revising Geography and Political History of the Alawites Zaydi Tabaristan Referring to the Sources of Numismatic Majid Hajitabar	383
The Newly Discovered Jamalabad Caravanserai in Urmia and the Review of the Silk Road Route in West Azerbaijan Behrouz Khanmohammadi, Ali Sadraei	407
Report of the Third Season of the Archaeological Excavation of the Kahanak Site of Sarbisheh City Mohammad Farjami, Aliasqar Mahmoodi Nasab	425
Analysis of the New Inscription of Kermani Mosque (Sheikh Ahmad Jam Tomb Collection) Faramarz Saber Moghaddam	445

Contents

Rayat e Mansur Shahin Aryamanesh	9
Ancient Monuments of Gates of Asia (Preliminary Report of the Archaeological Survey of Qasr Shirin city) Ali Hozhabri	43
A Review of Settling Down of Sar Gachineh Plain Nomads Maryam Fattahi Pour, Meysam Gordi	63
The Effective Factors in the Formation and Collapse of Civilizations in Sistan Reza Mehr Afarin	83
Shahr-e Sukhteh and Its Role in the Formation of Bactria–Margiana Culture Farshid Iravani Ghadim, Hamed Tahmasebi Zaveh	101
A Study the Changes of Customs in the Shahr-e Sukhteh Based on the Funeral Tradition Zahra Rajabioun	113
Gender Segregation of Workers in the Proto Elamite Period in the Late Fourth Millennium BC in Iran Rohhollah Yousefi Zoshk, Morteza Hessari, Saeid Baghizadeh, Donya Etamadifar	129
An overview of the Cows figurines of the Shahr-e Sukhteh Saeid Parsaeyan	147
Simorum, Lolobum, and Gutium; A New Clue to the Presence of Mesopotamian Ruler around Mount Bemo, Azgeleh-Kermanshah Sajjad Alibeygi, Shahram Aliyayari, John McGinnis and Nasser Aminikhah	161
A Study on the Complete Figures of the Neo-Assyrian Era Iraj Rezaei	181
Dating and Chronology of Petroglyphs in Saravan (South Eastern Iran): Based on Archaeological Evidences Hossein Moradi, Mojtaba Soltani, Hossein Sarhaddi Dadian	213
Tomb of Lor Balajuq, Urmia Behrouz Khanmohammadi, Ali Sadraei	235

**Richt, &
Tissphernes Archaeological Research Group
978-622-5684-12-6
Published in Iran (Persia)**

RAYAT-e MANSUR

Distinguished Scholars of Cultural Heritage of Iran (Vol 6)

Special Edition
in Honor of
Dr. Seyed Mansur Seyed Sajjadi

Edited by:
Dr. Shahin Aryamanesh

2022

RAYAT-E MANSUR

DISTINGUISHED SCHOLARS OF
CULTURAL HERITAGE
OF IRAN (VOL 6)

SPECIAL EDITION
IN HONOR OF
DR. SEYED MANSUR SEYED SAJJADI

EDITED BY:
SHAHIN ARYAMANESH